
ПОКОЛЕНИЯТА В ДИГИТАЛНИЯ СВЯТ

Анита Тодоранова*, Латинка Тодоранова**

ЗА НЯКОИ ПРАВОПИСНИ КОЛЕБАНИЯ НА ПОКОЛЕНИЕТО Z

Anita Todoranova, Latinka Todoranova

ABOUT SOME SPELLING VARIATIONS OF GENERATION Z

*Това, което е трудно да се направи,
трябва да се прави с голяма настойчивост.*

Конфуций

Abstract: The report presents the attitudes of two groups of Generation Z students regarding the spelling of some new words (part of the information and communication terminology) whose components, either one or two, are words from the English language. The words in question can be spelled in closed, hyphenated, or open form.

The study aims to track both the basic knowledge of the respondents, who in recent years have been primarily educated in a digital environment, and to outline their preferences for the spelling of the analyzed lexical units. The level of familiarity with specific computer terminology differs between the two test groups which directly affects the choice of a particular spelling variant.

The results of the conducted experiment show the hesitation of non-specialist students as compared to the decisiveness in the tendency for open forms of spelling by their colleagues who are specialists in this field.

Keywords: digital technologies, Generation Z, spelling, education, computer terminology.

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременния свят дигиталните технологии имат огромна роля в трансформацията на обществото и икономиката. През последните десетилетия напредъкът в тази област промени не само начина, по който общуваме, работим, учим, а дори и начина, по който мислим. От първите компютри, които заемат цели зали, до модерните смартфони и изкуствения интелект дигиталните технологии неизменно водят до значителни промени във всички аспекти на живота. Тази динамика на развитие поставя основите за бъдещи иновации, които продължават да преоформят нашия свят. Въпреки предизвикателствата, свързани с киберсигурността и етичните въпроси, потенциалът на дигиталните технологии за подобряване на качеството на живот и създаване на нови възможности е неоспорим.

Този нов свят формира мисленето на представителите на т.нар. поколение Z. Поколение Z, известно още като Gen Z или iGeneration, обхваща хората, родени приблизително между средата на 90-те години на XX век и началото на 2010 година.

* **АНИТА ТОДОРАНОВА** – асистент към катедра „Съвременен български език“, Филологически факултет, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, a.todoranova@ts.uni-vt.bg

** **ЛАТИНКА ТОДОРАНОВА** – главен асистент доктор към катедра „Информатика“, Икономически университет – Варна, toloranova@ue-varna.bg

Поколение Z е уникално с това, че е израснало в епоха на бърз технологичен напредък и социални промени. Това е първото поколение, което има постоянен достъп до смартфони, социални мрежи, интернет и др. Представителите на това поколение са технологично напреднали и социално осъзнати, поради което имат различни очаквания спрямо предишните поколения що се отнася до образованието, кариерата и т.н. В тази връзка С. Лазарова и Л. Лазаров отбелязват, че компютрите и интернет са част от средата, в която младите хора учат и живеят (Georgieva-Lazarova, Lazarov 2020: 99–114). Свикнали да получават незабавен достъп както до комуникация, така и до информация, те са изключително умели в използването на нови технологии и бързо усвояват нови софтуерни инструменти и платформи, които обаче значително влияят и върху езиковите, и върху правописните навици на поколение Z.

От една страна, в социалните мрежи не се спазват правописните и пунктуационните правила, но от друга, дигиталните устройства предлагат функции като автоматична корекция, което помага за избягване на грешки, но същевременно намалява вниманието към правописните норми. Тези два факта оказват влияние върху правописните умения на поколението Z (сред които са и студентите, обект на това изследване). Един от трудните правописни въпроси е въпросът за слятото, полуслятото и разделното писане на сложните думи и на синтактичните съчетания, подчиняващ се на голям брой правила, изключения и особени случаи.

И. Кунева отбелязва, че за да се избере слято, полуслято или разделно писане, „при съществителните имена критериите, които трябва да се вземат предвид, и стъпките, които трябва да се направят, не са малко“ (Кунева 2022: 38–46). На първо място е необходимо да се определят основите, от които е изградена сложната дума или синтактичното съчетание. След това трябва да се прецени в какво отношение са тези основи – равнопоставено или неравнопоставено, а ако подчинената част е дума от чужд произход, се налага да се уточни дали тя има самостоятелна употреба в нашия език. С навлизането на съвременните технологии и новите културни феномени непрекъснато се появяват нови думи и изрази, които постепенно не само стават част от езика на младите, но и се включват в нормативните справочници. А това, от своя страна, има отношение към избора на правописен вариант, тъй като, ако думата от чужд произход се употребява самостоятелно в езика ни, авторите на Официалния правописен речник на българския език (ОПРБЕ)¹ допускат както слято, така и разделно изписване.

МЕТОДОЛОГИЯ

Целта на разработката е да се наблюдават и анализират нагласите сред представители на поколение Z за изписване на някои сложни думи и синтактични съчетания, при които единият или и двата компонента са от чужд произход (в случая от английски език).

Въпросът, чийто отговор се търси, е дали респондентите се ръководят от определено правило, или изборът им се ръководи от друг критерий – влияние на английския език, дължина на думата, начин на изписване в уеб пространството и т.н.

За целта на изследването бяха формирани две групи от по 20 респонденти – студенти от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ от специалност „Приложна лингвистика“ и студенти от Икономически университет – Варна от специалност „Информатика и компютърни науки“. Проведеният експеримент допълва предишно изследване (Маринов, Тодоранова 2024), където диференциращият маркер беше употребата на английски език в обучението на студентите, което се оказа нерелевантно за избора на правописен вариант. В настоящия експеримент водеща е ежедневната употреба на специализирана компютърна лексика от едната група от анкетираните лица. Дизайнът му включва анкетни карти със седем съществителни имена – *банер/стандарт*, *кеш/памет*, *гейминг/клавиатура*, *смарт/часовник*, *спам/чат*, *краш/тест*, *фийд/бек*, за които респондентите трябваше да изберат вариант за изписване, а там, където е възможно, да посочат два правописни варианта, напр.: *уебстраница* и *уеб страница*, както и да мотивират избора си.

В началото на анкетната карта бяха посочени правилата, които трябва да се спазват при правописа на дадените думи, а именно: *1. Сложни съществителни имена (предимно със съставки от чужд произход), в които подчинената основа е съществително име, свързано с главната основа*

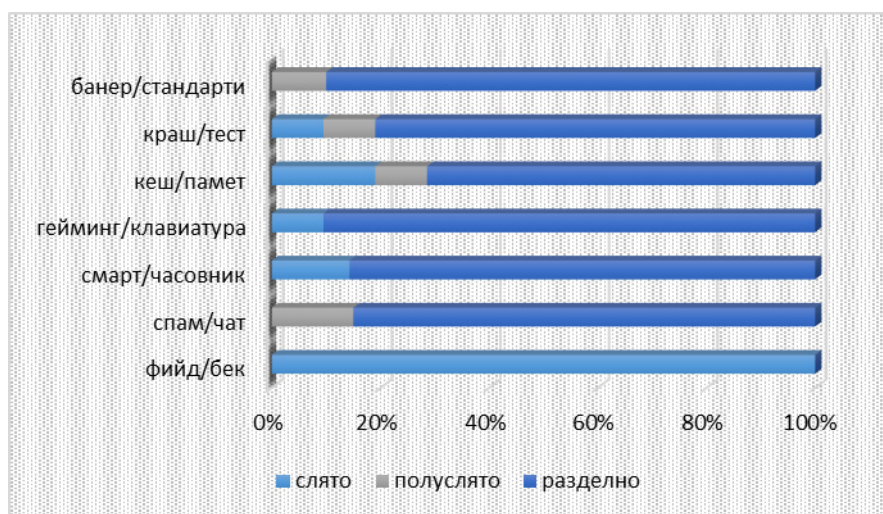

без съединителна гласна, се пишат слято по традиция. 2. Сложни съществителни имена, чиито съставки (първа или и двете) са от чужд произход и не се употребяват като самостоятелни думи в езика, се пишат слято. 3. Когато съставките на такива сложни съществителни имена се употребяват и като самостоятелни думи, се допуска те да се пишат разделно (ОПРБЕ 2012: 52).

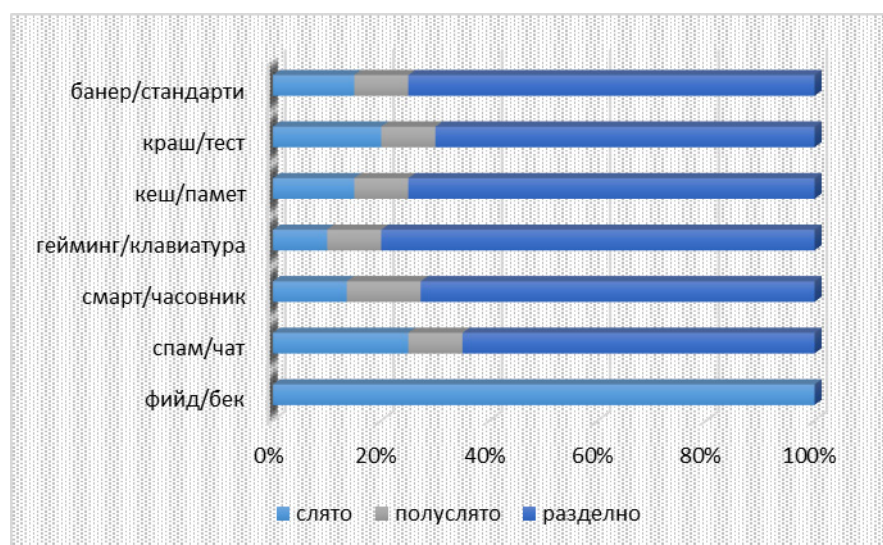
Втората част на анкетната карта съдържа две фиктивни твърдения, чиято цел беше да провери доколко анкетираните лица са усвоили посочените правила, както и доколко са сигурни в знанията си или в лингвистичния си усет по отношение на избраните от тях варианти в първата част.

РЕЗУЛТАТИ

Резултатите от изследваните атитюди на анкетираните лица показаха, че при почти всички анализирани единици се предпочита разделното изписване (фиг. 1. и фиг. 2.).

Фиг. 1. Резултати от анкетните карти на студентите от специалност „Информатика и компютърни науки“

Фиг. 2. Резултати от анкетните карти на студентите от специалност „Приложна лингвистика“

Например при съществителното *банер/стандарти* никой от студентите от специалност „Информатика и компютърни науки“ не посочва като правилен вариант слятото изписване. Двата варианта, които анкетираните предлагат, са полуслято или разделно, като полуслятото писане е твърде спорадично, т.е. сериозен е превесът на разделното писане. Това е така, защото за тях и двете думи имат самостоятелна употреба – често ги срещат в сайтове, свързани с техните професионални интереси като самостоятелни думи, напр. *банер стойки*, *банер реклама*, *банер рамки* и др. За разлика тях немалък процент (15% от анкетираните) от студентите от „Приложна лингвистика“ избират слятото изписване. По повод на тези резултати може да се отбележи, че в словника на ОПРБЕ липсват думи, образувани с първи компонент *банер*, въпреки че би трябвало тези думи да са от т.нар. „звездни“ дублети, както ги нарича Т. Гайдарова (Gaydarova 2015: 166). „Звездните дублети“ са съществителни имена, за които авторите на Речника допускат и слято, и разделно изписване и в словника са отбелязани със*, напр.: *бизнесадминистрация**, т.е. *бизнесадминистрация* и *бизнес администрация* (ОПРБЕ 2012: 174). Тъй като студентите неспециалисти не се срещат често с думата *банер*, въпреки че тя присъства като самостоятелна дума в словника на ОПРБЕ, те не я разпознават като дума със самостоятелна употреба със значение: „Малко графично изображение с рекламен характер в интернет страница, кликването върху което пренасочва към страница с по-подробна информация за рекламирания продукт или услуга“ (РНДБЕ 2010: 54).

Приблизително същите са резултатите и за *краш/тест*, като отново анкетираните лица избират предимно разделното изписване, но се срещат и другите два правописни варианта – слято и полуслято писане. Сравнението между двете групи анкетирани лица показва, че по-голяма е категоричността за разделно изписване при студентите от ИУ – Варна, които в ежедневната си работа и обучение се сблъскват с изписвания като: *краш компютри*, *краш курс*, *краш тапи*. Подобно на съществителното *банер*, компонентът *краш* също е включен в словника на ОПРБЕ (ОПРБЕ 2012: 342), което би трябвало да означава, че се допускат два варианта на изписване – и слято, и разделно. Още повече, че и в Речника на новите думи в българския език (РНДБЕ) *краш* присъства като самостоятелна дума със значение: „Внезапно спиране на работата на компютър, компютърна програма или преустановяване на интернет връзка, обикн. поради повреда, бъгове и др.; крашване“ (РНДБЕ 2010: 235). Въпреки това обаче авторите на ОПРБЕ посочват слятото изписване като единствено правилен вариант (ОПРБЕ 2012: 342).

За *кеш/памет* респондентите също предпочитат разделното писане, въпреки че отново според словника на ОПРБЕ тази лексема би трябвало да се изписва единствено слято (ОПРБЕ 2012: 321). От друга страна, в РНДБЕ думата *кеш* е регистрирана като самостоятелна лексикална единица – част от компютърния жаргон, а когато се обяснява значението на *кеш/памет*, е избрано разделното изписване (РНДБЕ 2010: 214), което означава, че и съществителното *кеш/памет* трябва да бъде отнесено към т.нар. „звездни дублети“, за които вече стана въпрос. Тъй като разделното писане взема превес и при двете групи студенти, може да се каже, че за разлика от *банер/стандарти* тук професионалната насоченост не влияе върху избора, а водещ е смисловият критерий, въз основа, на което може да се обобщи, че студентите и от двете групи възприемат съществителното *кеш* като самостоятелна дума, която активно участва в словообразуването на нови думи, срв.:

*Не искам да слагам WP plugin за **кеш**, но искам да **кеширам** няколко изображения от дизайна на сайта.; **Кешът** запомня части от страници, като например изображения, за да може да се отворят по-бързо при следващото ви посещение.; Какво представлява **кеширането** на един сайт?; Естествено, ще **кеширам** БИОСА на видеото в RAM паметта.;*

*Аз си **кеширам** интернета. Хубаво – аз успявам да **кеширам**, но после как да разбера дали даденият файл е вече **кеширан**?*

Фактът, че думата *кеш* служи като мотивираща основа за образуване на нови думи, показва високата ѝ степен на асимилация в българския език. В. Маринов отбелязва, че в „лексикологията обикновено двата термина (асимилация и адаптация – бел. наша – Л. Т., А.Т.) се използват като синоними, срв. „Процесът на графично, фонетично, граматично приспособяване на заетите думи към системата на приемащия ги език се определя като асимилация или адаптация“ (Бояджиев 2007: 196) или „Този процес (усвояването на чужда лексика) е с различна продължителност и

обикновено се определя като адаптация – лингвистичен термин, чието значение се изразява и с асимилация“ (Радева 2017: 305). В. Радева уточнява, че „обикновено двата термина се употребяват като синоними, но е основателно да се приема, че „чуждите думи се адаптират“, а заемащият език „асимилира“ чуждоезиковите лексикални елементи (пак там). И за нас първоначалните етапи на усвояването на чуждата лексика трябва да се разглеждат по-скоро като адаптация, т. е. езикът приемник „нагажда“ фонетично и граматично новата дума, а едва след включването ѝ в словообразователни парадигми може да се говори и за асимилация, т. е. това са две различни страни на един процес – усвояването“ (Маринов 2020: 131–138).

Разделното изписване е водещият вариант и при *гейминг/клавиатура*, като студентите от специалност „Информатика и компютърни науки“ нямат колебания относно правилния правописен вариант. Докато при колегите им от специалност „Приложна лингвистика“ се срещат единични случаи на слято и полуслято писане. Въпреки че в словника на ОПРБЕ думи с първи компонент *гейминг* не присъстват, би трябвало според действащото правописно правило допустимо да е както слятото, така и разделното изписване, тъй като *гейминг* не само е включена като самостоятелна лексикална единица в РНДБЕ – „Игра на видеоигри или компютърни игри; геймене“ (РНДБЕ 2010: 110), но и представителите на поколение Z, които разчитат на търсачките в интернет, срещат разделно изписани думи от типа: *гейминг конфигурации*, *гейминг периферия*, *гейминг аксесоари*, *гейминг продукти*, *гейминг слушалки*, *гейминг монитори*, *гейминг зона* и др.

Що се отнася до *смайт/часовник*, респондентите отново избират разделното изписване. В ОПРБЕ обаче тази дума присъства единствено със слято писане (53.4.1), като принципът е представен в езикова бележка в сайта на Института за български език: „...това е сложно съществително име, чиято първа съставка *смайт*- пояснява втората съставка – часовник. Тъй като съставката *смайт*- не се употребява като самостоятелна дума, разделно писане в този случай не се допуска. Срв. още: *смайткарта*, *смайтфон*, *смайтустройство* и др.“ (Езикови справки)³.

Предпочитанията за разделно писане при по-голямата част от анкетираните лица отново могат да бъдат обяснени със самостоятелната употреба на компонента *смайт*, напр.: *смайт автомобили*, *смайт продукти*, *смайт гривни*, *смайт офис*, *смайт телевизор*, *смайт контакти*, *смайт контрол* и др., който намира място и в рекламни послания като: *Бъди смайт с Huawei Smart Watch в комплект с безжични слушалки от AI.*; *Бъди СМАРТ с новите мобилни планове на VIVACOM.*; *Бъди смайт през ноември и ще говориш без ограничения цели две години.*

Съществителното *спам/чат* анкетираните лица и от двете групи изписват предимно разделно, но при студентите от специалност „Приложна лингвистика“ се срещат и другите два правописни варианта. За разлика от тях при студентите, специалисти в областта на компютърните технологии, слято изписване не е регистрирано, което означава, че те възприемат компонента *спам* като дума, която има самостоятелно значение и употреба в нашия език, за което свидетелства и фактът, че тя е отбелязана на стр. 588 в ОПРБЕ. Отбелязана е и в РНДБЕ, като е посочено следното значение: „Електронно съобщение (или съвкупност от електронни съобщения), изпращано на голям брой потребители в интернет с рекламна или търговска цел, обикн. без да бъде желано, искано от потребителите“ (РНДБЕ 2010: 401–402). Дадена е и самостоятелна употреба на *спам* в думи като *спам филтър* (изписано разделно). От това би трябвало да следва, че *спам/чат* може да се изписва и слято, и разделно.

Фийд/бек е единствената дума, която анкетираните студенти и от двете групи изписват само слято, което означава, че в тяхното съзнание компонентите на тази дума не могат да бъдат разделени. Те не отчитат факта, че, от една страна, *фийд* има самостоятелна употреба, напр.: *Фийд за динамичен ремаркетинг в Google Adwords.*; *Как да импортирам фийд с продукти от друг магазин?*; *Подходът на по-младата социална мрежа е да използва изкуствен интелект за оформянето на фийд с всякакво съдържание.*, а от друга, *фийд* е присъства в РНДБЕ със значение: „Кратък текст в интернет, въвеждащ в тема, върху която има подробна статия или друга информация, която може да се прочете чрез линк“ (РНДБЕ 2010: 466).

Интересно е да се отбележи, че един студент (от ИУ – Варна) посочи и двата верни варианта (слято и разделно) на *кеш/памет*, *гейминг/клавиатура*, *смайт/часовник*, *краш/тест*.

Втората част на анкетната карта съдържа две фиктивни твърдения, чиято цел беше да провери доколко анкетиранията лица са сигурни в знанията си или в лингвистичния си усет по отношение на избраните от тях варианти в първата част.

В едното беше посочено, че в научната литература думи като *кеш/памет*, *фийд/бек*, *краш/тест* се изписват отделно, а в другото – че същите думи се изписват слято в Мрежата. Прочитането на тази информация не повлия по никакъв начин на студентите от ИУ – Варна, като (както вече беше отбелязано) за по-голямата част от тях почти всички думи (с изключение на *фийд/бек*) би трябвало да се изписват отделно. Малък процент от колегите им от ВТУ обаче промениха мнението си, като замениха слятото изписване на *фийд/бек* с отделно. Това се дължи на специфичните черти на поколението Z, чиито представители, от една страна, са свикнали да вярват на всичко, което виждат в интернет пространството (Там всички анализирани лексикални единици, с изключение на *фийд/бек*, се изписват предимно отделно.), а от друга, когато липсват устойчиви знания, анкетиранията лица се доверяват на авторитети, без да проявят критичност спрямо информацията, с която разполагат.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Резултатите от направения експеримент показаха, че относно изписването на сложни думи или синтактични съчетания (част от лексиката на информационните и комуникационните технологии) с един или два компонента от чужд произход са налице немалко колебания, като специалистите в областта на технологиите са по-категорични в отделното изписване на тези единици, докато колегите им неспециалисти са малко по-колебливи в преценката си, давайки по-разнообразни отговори. За тези колебания допринасят множеството правила, непоследователността при прилагането им в нормативните справочници, както и несигурността, породена от прилагането на смисловия критерий. От проведените наблюдения ясно се вижда, че за преценката на това дали дадена чужда дума е вече самостоятелна в нашия език, се разчита на отделната личност, която обаче има различен социален, професионален, езиков и т.н. опит. Нещо повече – всички правила, изключения и особени случаи, които трябва да бъдат усвоени от представители на поколение Z, са дефинирани от представители на други поколения, а трябва да бъдат преподадени от т.нар. „дигитални имигранти“. Според *Oxford English Dictionary*⁴ това са „всички онези хора, които са родени или отгледани преди времето на широката употреба на дигиталните технологии“. За В. Георгиева-Христонова дигиталните имигранти „са родени преди 1991 г., предпочитат да пишат на ръка, дигиталният език се явява чужд за тях и те полагат усилия да го научат, за разлика от дигиталните жители, за които той е „майчин“ език (Георгиева-Христонова 2022: 71).

Всички тези особености – множеството правила, непоследователността при тяхното формулиране и прилагането им в нормативните справочници, особеностите и на поколение Z като поколение, което предпочита практически и интерактивни форми на обучение, визуално наситени форми на медийно съдържание като видеоклипове в TikTok и YouTube, изправят и студенти, и преподаватели пред огромно предизвикателство.

БЕЛЕЖКИ:

¹ **ОПРБЕ 2012:** Официален правописен речник на българския език. София: Просвета. // **OPRBE 2012:** Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik. Sofiya: Prosveta.

² **РНДБЕ 2010:** Речник на новите думи в българския език. София: Наука и изкуство. // **OPRBE 2012:** Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik. Sofiya: Prosveta.

³ **Езикови справки.** <<https://ibl.bas.bg/ezikovispravki/vaprosi/sshchestvitelni-biznestsentr-i-biznes-tsentr-khram-pametnik-sms-usluga-strana-chlenka-2/2481>> [28.06.2024 г.] // **Ezikovi spravki.** <<https://ibl.bas.bg/ezikovispravki/vaprosi/sshchestvitelni-biznestsentr-i-biznes-tsentr-khram-pametnik-sms-usluga-strana-chlenka-2/2481>> [посетен на 28.06.2024 г.]

⁴ **Oxford English Dictionary.** <<https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=Digital+immigrants>> [посетен на 28.06.2024 г.]

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Бояджиев 2007:** Бояджиев, Т. Българска лексикология. София: УИ „Св. Кл. Охридски“. // **Boyadzhiev 2007:** Boyadzhiev, T. Balgarska leksikologiya. Sofiya: UI „Sv. Kl. Ohridski“.
- Гайдарова 2015:** Гайдарова, Т. Новото в новия български правописен речник. Пловдив: Контекст. // **Gaydarova 2015:** Gaydarova, T. Novoto v noviya balgarski pravopisen rechnik. Plovdiv: Kontekst.
- Георгиева-Христозова 2022:** Георгиева-Христозова, В. Социализация и поколение Z. Стара Загора: ИК „Кота“. // **Georgieva-Hristozova 2022:** Georgieva-Hristozova, V. Sotsializatsiya i pokolenie Z. Stara Zagora: IK „Kota“.
- Кунева 2022:** Кунева. Правопис на сложни съществителни имена – общи принципи и специфични случаи. – В: Български език, № 3, 38 – 46. // **Kuneva 2022:** Kuneva. Pravopis na slozhni sashtestvitelni imena – obshti printsiipi i spetsifichni sluchai. – V: Balgarski ezik, № 3, 38 – 46.
- Маринов 2020:** Маринов. Adaptation of Turkish Loanwords in the Wallachian Dialect of Bregovo (Vidin Region). – В: Балканско езикознание (Linguistique Balkanique), 59 (1), 131 – 138. // **Marinov 2020:** Marinov. Adaptation of Turkish Loanwords in the Wallachian Dialect of Bregovo (Vidin Region). – V: Balkansko ezikoznanie (Linguistique Balkanique), 59 (1), 131 – 138.
- Маринов, Тодоранова 2024:** Маринов, Тодоранова. Дигиталното поколение vs. слятото, полуслятото и разделното писане. – В: Стратегии на образователната и научната политика, София: „Аз-буки“, 2024, кн. 5s, 124 – 132. // **Marinov, Todoranova 2024:** Marinov, Todoranova. Digitalното поколение vs. slyatoto, poluslyatoto i razdelното pisane. – V: Strategii na obrazovatelната i nauchната politika, Sofiya: „Az-buki“, 2024, kn. 5s, 124 – 132.
- Радева 2017:** Радева, В. Българска лексикология и лексикография. София: Изток-Запад. // **Radeva 2017:** Radeva, V. Balgarska leksikologiya i leksikografiya. Sofiya: Iztok-Zapad.
- Georgieva-Lazarova, Lazarov 2020:** Georgieva-Lazarova, St., Lazarov, L. Applying blended learning courses for education in the contemporary university. Information system ‘e-university’ of the university of Veliko Tarnovo, Bulgaria. Facta Universitatis, Series: Teaching, Learning and Teacher Education Vol. 5, № 1, 2020, 99 – 114. <https://doi.org/10.22190/FUTLTE210106008L>